

Socijalne identifikacije mladih u relaciji sa porodičnom afektivnom vezanošću i roditeljskim ponašanjima

Srđan Dušanić¹, Siniša Lakić, Vladimir Turjačanin

Univerzitet u Banjoj Luci, Filozofski fakultet

Među brojnim istraživanjima o dinamici socijalnih identifikacija pronašli smo mali broj onih koji povezuje tu dinamiku sa percipiranim porodičnim odnosima. Taj manjak znanja motivisao nas je da istražimo prirodu povezanosti socijalnih identifikacija sa porodičnom afektivnom vezanošću i doživljajem roditeljskih ponašanja.

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 325 mladih (58% djevojaka) srpske etničke pripadnosti sa teritorije Republike Srpske. Ispitanici su bili učenici srednjih škola i studenti, uzrasta 16–25 godina. Socijalne identifikacije su procjenjivane pitanjem „U kojoj mjeri je za vas značajna pripadnost navedenoj grupi?“ sa devet ponuđenih ciljnih grupa: porodica, prijatelji, etnička grupa, religija, Republika Srpska, BiH, Balkan, Evropa, svijet/čovječanstvo. Uz pitanja o demografskim karakteristikama, baterija je sadržavala i modifikovanu verziju koja se odnosila na porodicu upitnika Iskustvo u bliskim vezama sa supskalama anksioznosti i izbjegavanja (Kamenov i Jelić, 2003), kao i Upitnik roditeljskih ponašanja sa dimenzijama – podrška, restriktivna kontrola i popustljivost (URP29; Keresteš, Brković, Jagodić i Greblo, 2012).

Eksploratornom faktorskom analizom socijalnih identifikacija dobili smo hijerarhijsku faktorsku strukturu sa tri faktora nižeg reda koje smo nazvali: etno-religijska identifikacija, državno-globalna identifikacija, identifikacija s primarnim socijalnim krugom. Uočene su tek slabe korelacije između porodičnih varijabli i socijalnih identifikacija. Konkretno, naši nalazi ukazuju na to da bi varijable porodičnog afektivnog vezivanja (anksioznost pozitivno i izbjegavanje negativno) mogle biti razmatrane kao prediktori različitih socijalnih identifikacija. Naše nalaze diskutujemo u svjetlu ranijih istraživanja.

Ključne riječi: socijalne identifikacije, afektivna vezanost za porodicu, roditeljska ponašanja, mladi.

1 srdjan.dusanic@ff.unibl.org

Uvod

Ideja da rane porodične interakcije ostavljaju traga u društvenom ponašanju odraslog čoveka nije nova. Njom su se bavili brojni teoretičari i istraživači, posebno oni psihodinamski orijentisani (npr., Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson, i Sanford, 1950; Freud, 1922; Fromm, 1942). Osnovni fokus te linije istraživanja bio je pravljenje paralele između represivnih iskustava u ranom djetinjstvu sa preferencijama društvenih grupa sa represivnim odlikama u kasnijim životnim stadijumima. Značajan dalji korak u tom pravcu bila je razrada teorije afektivne vezanosti (Ainsworth, Blehar, Waters, iWall, 1978; Bowlby, 1969), koja je postala jedna od najpoznatijih paradigmi u psihologiji interpersonalnih odnosa, a povezivana je ponajviše s mentalnim zdravljem i partnerskim vezama. Ono što je relativan novitet jeste pokušaj da se ideje te teorije prošire sa aspekta interpersonalnih odnosa na šire društvene fenomene (Sochos, 2014). Istraživačko pitanje koje se nameće iz ove teorije jeste i sledeća dilema: da li odrasla osoba traži sigurnost i vezu sa društvenim grupama na sličan način na koji je to tražila sa važnim odraslim figurama u djetinjstvu, odnosno sa partnerima u odraslom dobu ili u svojim sadašnjim stavovima i ponašanjima želi da kompenzuje rane nedostatke?

Afektivnu vezanost² karakteriše specifičan i dubok emotivan odnos koji se u najranijem detinjstvu formira, po pravilu, između majke i deteta i traje kroz čitav život. Karakterišu ga specifična ponašanja djece, kao što su traženje i održavanje blizine s relevantnim figurama, najčešće roditeljskim (Bowlby, 1969). Bowlby smatra da kvalitet interakcije između majke i djeteta određuje i kvalitet sigurnosti, odnosno nesigurnosti djeteta u odnosu na majku. To se odražava i na čitav kasniji život djeteta, pogotovo na uspostavljanje veza sa drugim ljudima u odraslom dobu. Prolazeći kroz različite faze razvoja afektivne vezanosti, dijete internalizuje svoja iskustva s figurama vezanosti i čuva ih u dugoročnoj memoriji.

Kako bi se što bolje objasnilo kako dijete stvara reprezentacije odnosa sa značajnim figurama, iz kognitivne psihologije je preuzet koncept unutrašnjih radnih modela. Unutrašnji radni model (URM) definiše kao kognitivno-afektivnu strukturu onu strukturu koju dijete formira na osnovu svakodnevnih, ponovljenih iskustava s majkom ili drugom osobom koja se njime bavi (Stefanović-Stanojević, 2005). Unutrašnji radni model čini model sebe i model značajnih drugih. Model sebe predstavlja skup očekivanja i vjerovanja djeteta o sebi samom, na osnovu kvaliteta odnosa roditelja prema njemu. Model drugih predstavlja skup vjerovanja i očekivanja djeteta od drugih prema sebi, koji je zasnovan na opaženom ponašanju roditelja prema njemu (Stefanović-Stanojević, 2011).

2 *Afektivna vezanost* je u domaćoj naučnoj literaturi najčešće korišten termin kojim se opisuje ovaj oblik psihološkog odnosa, mada su prisutni i prevodi kao što su *vezanost*, *privrženost* ili *atačment*.

Bertolomju i Horovic (Bartholomew i Horowitz, 1991) proširuju teoriju afektivne vezanosti na dob adolescencije i odraslih formulisanjem svog četvorokategorijalnog modela. U osnovi tog modela nalaze se dimenzije anksioznosti i izbjegavanja, koje se tumače kao ishod negativnog modela sebe (anksioznost) i negativnog modela drugih (izbjegavanje). Ukrštanjem tih dimenzija dobijaju se četiri stila afektivne vezanosti u bliskim odnosima: sigurni (niska anksioznost i nisko izbjegavanje), izbjegavajući (karakteriše ga niska anksioznost i visoko izbjegavanje), preokupirani (visoka anksioznost i nisko izbjegavanje) i bojažljivi ili plašljivi obrazac (visoka anksioznost i izbjegavanje).

U kontekstu važnosti porodične dinamike za socijalne identifikacije, pored afektivne vezanosti važan faktor mogu biti i roditeljska ponašanja prema djeci. Iako se specifični oblici roditeljskog ponašanja mijenjaju tokom vremena i djetetovog razvoja, rezultati istraživanja upućuju na stabilnu strukturu roditeljskih ponašanja (Loeber i sar., 2000). Roditeljstvo je najčešće operacionalizovano kroz tri dimenzije: emocionalnost, psihološku i bihevioralnu kontrolu (Barber i sar., 2005). Dimenzija emocionalnosti se manifestuje kroz nivo podrške, prihvatanja, topline, a dimenzija kontrole se odnosi na postupke koje roditelji primjenjuju s ciljem promjene ponašanja i unutrašnjeg stanja djeteta (Barber i sar., 2005; Darling i Steinberg, 1993). U našem istraživanju oslonili smo se na srodan pristup i instrument koji je kreiran na našim prostorima, a koji podrazumijeva tri dimenzije roditeljskih ponašanja: podršku, restriktivnu kontrolu i popustljivost (Keresteš, Brković, Jagodić, i Greblo, 2012). Te tri dimenzije ukupno obuhvataju sedam poddimenzija. Roditeljska podrška obuhvata toplinu, autonomiju, roditeljsko znanje, induktivno rezonovanje; restriktivna kontrola obuhvata intruzivnost i kažnjavanje; popustljivost je treća dimenzija koja ne podrazumjeva dodatne poddimenzije; istovremeno je konstrukt nižeg i višeg reda.

Kad su u pitanju društvene grupe i njihovo značenje za osobu, može se reći da su one najdetaljnije konceptualizovane kroz teoriju socijalnog identiteta (Tajfel, 1981; Turner, 1982) u kojoj dolazi do integracije ideja o međupovezanosti ličnog i socijalnog identiteta. Socijalni identitet se definiše kao dio pojedinačevog samopoimanja koji proizlazi iz pripadnosti određenim socijalnim grupama (Tajfel, 1974). Tu se socijalni identitet ne shvata kao jednodimenzionalni konstrukt, već je u pitanju složen fenomen koji obuhvata svijest o grupnoj pripadnosti, evaluaciju grupe i emocionalnu vezanost za grupu. Glavni motivatori za čovjekovu vezanost za referentne grupe jesu samopoštovanje, samounapređenje, te jasnoća i sigurnost u percepciji sebe i socijalnog svijeta (Hogg, 2006). Iz postavki teorije socijalnog identiteta vidi se da osobe traže podršku, sigurnost i smisao u grupama, slično kao i u interpersonalnim odnosima, mada u teorijskim postavkama nije jasno eksplicirano da li je to uslovljeno nekim razvojnim fenomenima i ličnim iskustvom.

Kao što smo ranije napomenuli, ideja da rana socijalizacija ima veze sa grupnim ponašanjem čoveka u odraslom dobu nije nova, ali je ideja o posto-

janju veze između afektivne vezanosti i grupnih identifikacija relativno nova. Preciznije rečeno, pored linije istraživanja afektivne vezanosti bazirane na razvojnoj psihologiji, relativno skoro se pojavljuje i druga linija, koja potiče iz socijalne psihologije (Bocato i Capozza, 2011). Iako je još Bowlbi (Bowlby, 1969) sugerisao da se vezanost za društvene grupe javlja u adolescenciji, pomjeranjem fokusa sa roditelja na vršnjačke grupe te ideje nisu šire istraživane. Jedan od pionirskih radova publikovan je 1999. godine (Smith, Murphy, i Coats, 1999) i u njemu autori zaključuju da ljudi ne formiraju samo vezanost za pojedinačne osobe, već na sličan način i za socijalne grupe. Iako ne tvrde da je afektivna vezanost za grupu identična interpersonalnim vezama, autori sugerišu da ljudi crpe od grupa izvjesnu vrstu socijalne podrške, kolektivnog samopoštovanja i načina rješavanja konflikata. Društvene grupe pružaju čovjeku okvir za posmatranje svijeta, ali i ispunjavaju različite afektivne funkcije, poput potrebe za pripadanjem i bliskošću (Baumeister i Leary, 1995), te bi zaista bilo dobro da se otkriju bar neki izvori ovih potreba.

U posljednjih petnaestak godina broj radova iz ove oblasti značajno je porastao. Tako je u jednom od radova utvrđeno da su otvorenost prema roditeljima, privrženost roditeljskom porijeklu, te roditeljski vaspitni stilovi pozdani prediktori kulturnog identiteta imigranata druge generacije u Francuskoj (Sabatier, 2008). Benson i Džonson (Benson i Johnson, 2009) ustanovili su da su za formiranje odraslog identiteta kod adolescenata važni faktori roditeljska kontrola, te kvalitet veze između adolescenata i roditelja. Pripadnost grupi može da podmiri nezadovoljene potrebe za sigurnošću, podrškom, bliskošću (Rom i Mikulincer, 2003). Žuang i Sajed (Juang i Syed, 2010) u svom istraživanju ustanovili su da intenzivnija socijalizacija u porodici doprinosi i snažnijem etničkom identitetu.

Kad je u pitanju afektivna vezanost, postoje indicije da sigurna afektivna vezanost doprinosi razvoju prosocijalnih vrijednosti, dobrote i altruizma (Mikulincer i Shaver, 2005). Sigurnost je takođe povezana sa empatijom kod djece uzasta 2–3 godine (Kestenbaum, Farber, i Sroufe, 1989) i odraslih (Mikulincer i Shaver, 2001). Krisp i saradnici (Crisp i sar., 2009) pokazali su da individue s nižom anksioznošću traže podršku i izvan roditeljskih figura, tj. u drugim socijalnim grupama. Za razliku od njih, oni sa izraženijom anksioznošću više su orijentisani prema roditeljima i porodici. U skladu s tim, Bokato i Kapoca (Bocato i Capozza, 2011) u svom preglednom članku zaključuju da osobe sa sigurnijim obrascem dobijaju više koristi od pripadnosti grupi. Pri tome, hipoteziraju da negativne korelacije sa identifikacijom potiču iz različitih izvora: kod anksioznijih bi se radilo o slabijim adaptivnim tendencijama zbog kojih ne mogu da dožive zadovoljstvo u odnosu, dok je kod izbjegavajućih distanciranje od grupa zapravo mehanizam zaštite od mogućeg doživljaja realnog odbacivanja.

Dodatne uvide pružaju studije Smita i saradnika (Smith i sar., 1999). Njihovi ispitanici su dimenzije afektivne vezanosti procjenjivali u odnosu s par-

tnerom, ali i u direktnom odnosu sa društvenom grupom kojoj pripadaju, te su iste korelirali s različitim mjerama grupnih identifikacija. Zanimljivo je da ni za jednu od jedanaest ispitivanih varijabli socijalnih identifikacija nisu pronašli značajne korelacije s partnerskom afektivnom vezanošću, dok su istovremeno dobili snažne korelacije sa dimenzijama afektivne vezanosti za grupu. I anksioznost i izbjegavanje bili su negativno korelirani s različitim aspektima grupne identifikacije, pri čemu su korelacije sa izbjegavanjem bile vidno veće i značajnije kada je važnost identifikacije bila u pitanju. Iako su analize obavljene isključivo korištenjem dimenzionog pristupa, može se zaključiti da osobe sa sigurnim obrascem vezivanja za datu grupu doživljavaju članstvo u tim grupama kao vrijedno, te očekuju prihvaćenost od članova grupe. Međutim, treba naglasiti da radom nisu ispitivane veze s porodičnom afektivnom vezanošću, a da su veze s partnerskom vezanošću bile zanemarljive.

Na osnovu navedenih istraživanja iz ove oblasti, možemo zaključiti da postoje različite veze između porodičnih odnosa i socijalnih identifikacija. Istovremeno, nije nam poznato da postoje istraživanja na tu temu na našim područjima, tako da je naša ideja bila da provjerimo u kojoj mjeri porodična afektivna vezanost i percipirana ponašanja majke i oca mogu odrediti snagu različitih socijalnih identifikacija mladih. Naša opšta pretpostavka, koju baziramo na iznesenim teorijskim okvirima i empirijskim nalazima, jeste ta da varijable iz domena porodičnih odnosa mogu odrediti nivo socijalnih identifikacija. Iako je naše istraživanje prevashodno eksplorativnog karaktera, na osnovu pomenutih istraživanja možemo postaviti i neke konkretnije pretpostavke o relacijama između ispitivanih pojava. Na osnovu toga, za očekivati je da je dimenzija izbjegavanja bliskosti s porodicom predikabilnija varijabla u smislu da se tendencija izbjegavanja porodice korespondentno reflektuje i na veći izbjegavajući odnos prema drugim socijalnim grupama. Dakle, pretpostavljamo da će veće socijalne identifikacije biti izraženije kod pojedinaca koji ispoljavaju manje izbjegavanje u bliskim interpersonalnim vezama, što se konkretno odnosi na porodicu kada je u pitanju naše istraživanje.

Metode

Uzorak i tok ispitivanja

Istraživanje je sprovedeno na teritoriji Republike Srpske, na uzorku od ukupno 325 adolescenata (57,8% djevojaka) srpske etničke pripadnosti. Najviše ispitanika bilo je iz Novog Grada (49%) i iz Banja Luke (33%). Ispitanici su bili starosti od 16 do 25 godina ($Mdn = 19$, $M = 19.2$, $SD = 2.0$). Radilo se o učenicima srednje škole ($Mdn = 18$, $M = 17.8$, $SD = 0.6$, $n = 177$ od čega je 53,7% bilo ženskog pola), te studentima ($Mdn = 20$, $M = 19.2$, $SD = 1.7$, $n = 148$ od čega 62,8% ženskog pola). Ispitivanje je vršeno u školama i na fakultetima, na dobrovoljnoj i anonimnoj osnovi. Tokom istraživanja nisu primijećeni faktori koji su mogli značajno ometati ispitivanje.

Instrumenti

Baterija upitnika se sastojala od sociodemografskih podataka, pitanja o socijalnim identifikacijama, upitnika porodične afektivne vezanosti i upitnika roditeljskih ponašanja.

Važnost socijalnih identifikacija je procjenjivana krovnim pitanjem: „U kojoj mjeri je za vas značajna pripadnost sljedećim grupama/teritorijama?“. Pojedinačne ciljne grupe bile su: porodica, prijatelji, etnička grupa, religijska ispovijest, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina, Balkan, Evropa, svijet/čovječanstvo. Ispitanici su davali odgovore koristeći petostepenu skalu gdje je najniži stepen saglasnosti značio „uopšte nije važno“ (skor 1), a najviši „veoma važno“ (skor 5).

Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti (Kamenov i Jelić, 2003) predstavlja modifikaciju upitnika Iskustvo u bliskim vezama (ECR; Brenan i Shaver, 1995). Primijenjeni upitnik sadrži 18 tvrdnji koje se odnose na osjećanja ispitanika u porodičnim odnosima, tačnije afektivnu vezanost prema porodici. Devet tvrdnji operacionalizuje dimenziju anksioznost, a preostalih devet tvrdnji operacionalizuje dimenziju izbjegavanje. Primjeri tvrdnji su: „*Brinem se da ću ostati sam/a*“ (anksioznost), „*Pokušavam da izbjegnem preveliko zbližavanje sa članovima svoje porodice*“ (izbjegavanje). Ispitanici su odgovore davali na petostepenoj skali (od 1 – „U potpunosti se ne slažem“ do 5 – „U potpunosti se slažem“). U našem istraživanju su interne konzistentnosti bile zadovoljavajuće (izbjegavanje: $\alpha = .84$, $\omega_{tot} = .85$; anksioznost: $\alpha = .76$, $\omega_{tot} = .76$). Uočena je niska sistematska korelacija između te dvije dimenzije ($r = .14$, $p = .01$).

Upitnik roditeljskih ponašanja – URP 29 (Keresteš, Brković, Jagodić, i Greblo, 2012) obuhvata procjenu tri dimenzije roditeljskog ponašanja višeg reda, odnosno sedam vidova roditeljskog ponašanja nižeg reda. Dimenzije i poddimenzije su: roditeljska podrška (toplina, autonomija, roditeljsko znanje, induktivno rezonovanje); restriktivna kontrola (intruzivnost i kažnjavanje) i popustljivost. Ispitanici su u upitniku odvojeno procjenjivali percipirana ponašanja majke i oca. Upitnik je imao 29 tvrdnji za koje su ispitanici na skali od 1 do 5 procjenjivali u kojoj mjeri navedena ponašanja odgovaraju njihovoj majci, odnosno ocu. Primjeri tvrdnji su: „*Pokazuje mi da me voli*“, „*Potiče me da mislim svojom glavom*“ (podrška); „*Viče kad se loše ponašam*“, „*Previše me o svemu ispituje*“ (kontrola); „*Popustljiv/a je prema meni*“ (popustljivost). Rezultati faktorskih analiza u ranijim istraživanjima ponudili su dokaze za pretpostavljenu strukturu upitnika (Keresteš i sar., 2012). Dimenzija *podrška* obuhvata sedamnaest tvrdnji, *kontrola* devet, a *popustljivost* tri tvrdnje. Na našem uzorku su dobijene sljedeće mjere interne konzistentnosti (alfa koeficijent): podrška majke .82; restriktivna kontrola majke .63; popustljivost majke .65; podrška oca .84; restriktivna kontrola oca .80; popustljivost oca .77.

Radi preglednosti rezultata, percipirana roditeljska vaspitna ponašanja posmatrali smo samo kroz tri glavne dimenzije.

Analiza podataka

Uobičajena deskriptivna statistika (mjere centralne tendencije, varijabilnosti, povezanosti) korištena je kako bismo stekli uvid u distribuciju pojedinačnih varijabli i njihovu međupovezanost. Latentnu strukturu važnosti socijalnih identifikacija ispitivali smo koristeći eksploratornu faktorsku analizu s kosim rotacijama. S obzirom na prirodu podataka (ordinalne kategoričke varijable), te analize su obavljene na matrici polihoričnih korelacija. Konačno, povezanost porodičnih varijabli sa socijalnim identifikacijama ispitivali smo korištenjem korelacionih i regresionih analiza (multiple linearne regresije, moderacione regresije, poređenje modela putem Bejsovih faktora s neinformativnim prethodnim vjerovatnoćama). Analize su obavljene u R 3.3.3 softveru (R core team, 2017), uz korištenje paketa *psych* (Revelle, 2017) i *BayesFactor* (Morey i Rouder, 2015).

Rezultati

U okviru rezultata, prvo predstavljamo snagu i interkoreliranost socijalnih identifikacija, njihovu faktorizaciju, a potom odnose s porodičnim varijablama.

Tabela 1. *Mjere deskriptivne statistike i interkorelacije socijalnih identifikacija*

Kategorija	<i>M</i>	<i>SD</i>	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Nacija kojoj pripadam (Srbin/a, Hrvat/a, Bošnjak/a itd.)	3.36	1.47	–							
2. Religija kojoj pripadam (npr., pravoslavci, katolici, muslimani)	3.50	1.43	.74	–						
3. Porodica	4.35	1.19	.27	.38	–					
4. Grupa prijatelja	4.28	1.04	.23	.28	.72	–				
5. Republika Srpska	3.57	1.50	.57	.62	.38	.35	–			
6. Bosna i Hercegovina	2.25	1.22	.20	.27	.16	.10	.36	–		
7. Balkan	2.72	1.28	.41	.42	.31	.24	.56	.49	–	
8. Evropa	2.78	1.31	.27	.32	.31	.24	.43	.46	.64	–
9. Cijeli svijet / čovječanstvo	3.29	1.43	.26	.26	.33	.27	.31	.25	.46	.53

Napomene. Broj ispitanika sa validnim odgovorima se kretao od 309 do 311 ovisno o kategoriji identifikacije. Za sve identifikacije minimalna vrijednost je bila 1, a maksimalna 5. Sve korelacije od .12 i veće bile su statistički značajne na nivou .05. Sve korelacije od .16 i veće imale su Bejsov faktor veći od 3.

Ispitanici su na petostepenoj skali procijenili da im je najvažnija pripadnost porodici ($M=4.35$), prijateljima ($M=4.28$), Republici Srpskoj ($M=3.56$), religiji

($M=3.50$), etničkoj grupi ($M=3.36$), a potom čovječanstvu, Evropi i Balkanu. Najmanje im je važna pripadnost Bosni i Hercegovini ($M=2.25$). Zanimljivo je da je prosječan ispitanik navodio u pogledu većine kategorija – čak i za kategoriju čovječanstvo – da mu je pripadnost grupi umjereno važna. Takođe, zanimljivo je i da su sve socijalne identifikacije međusobno pozitivno povezane (Tabela 1).

U Tabeli 2 su prikazani osnovni rezultati faktorske analize. Kao prvo, vidljivo je da su sve pojedinačne stavke značajno zasićene prvim zajedničkim nerotiranim faktorom ($\lambda_{min} = .49$, 44% objašnjene varijanse), što je u skladu s nalazom o interkorelacijama između različitih identifikacija. To nam govori da postoji generalna dimenzija socijalne identifikacije (OFI, opšti faktor identifikacije), odnosno da se osobe mogu razlikovati po tome u kojoj se mjer, i uopšteno gledano, vezuju za grupne identitete. Nadalje, paralelne faktorske analize i paralelne analize glavnih komponenti sugerisale su postojanje tri zajednička faktora nižeg reda koji objašnjavaju ukupno 73% varijanse rezultata. Na osnovu dominantnih zasićenja nakon oblimin rotacije (inače, isprobano je više metoda faktorizacije i kosouglih rotacija³ koje su dale podjednake strukturalne rezultate) te dimenzije smo nazvali sljedećim imenima: etno-religijska identifikacija (ERI, dominantno zasićuje pripadnost etničkoj i religijskoj grupi, kao i entitetu Republika Srpska, 25% objašnjene varijanse), državno-globalna identifikacija (DGI, odnosi se na pripadnost Bosni i Hercegovini, Balkanu, Evropi i svijetu, te sa sekundarnim zasićenjem Republici Srpskoj, 28% objašnjene varijanse), te identifikacija s primarnim socijalnim krugom (PSI, povezanost s porodicom i prijateljima, 20% objašnjene varijanse). Dati faktori su međusobno relativno snažno povezani (raspon korelacija unutar oblimin rješenja .36 – .50).

Dobijeni nalaz o postojanju nadređenog faktora, odnosno relativno visokih korelacija među faktorima prvog reda, motivisao nas je da odnos između varijabli razmotrimo i u okviru bifaktorske analize. Za razliku od uobičajene hijerarhijske faktorske analize višeg reda, u bifaktorskoj analizi – koja se još naziva ugniježđena ili direktna hijerarhijska faktorska analiza – opšti i specifični faktori se nalaze u istoj hijerarhijskoj ravni, pri čemu se zajednička varijansa prvo pripisuje opštem faktoru, a zatim se preostala zajednička varijansa raspoređuje po specifičnim faktorima (Canivez, 2016, str. 251). Kanives (Canivez, 2016, str. 251) nabroja sljedeće prednosti bifaktorske analize: opšti faktor je interpretabilniji, opšti i specifični faktori se mogu simultano razmatrati u daljim analizama, omogućena je suvislija psihometrijska procjena strukturalne validnosti supskala, te se konačno dobijaju i suvislije procjene jedinstvenog doprinosa specifičnih faktora kada su u pitanju korelacije sa eksternim varijablama. Pogotovo je

3 Kosougle rotacije su odabrane već na osnovu prisustva snažnog nadređenog faktora, što podrazumijeva određenu koreliranost između faktora nižeg reda. U radu su prikazani rezultati oblimin rotacija nakon minres procedure ekstrakcije faktora; zasićenja u različitim isprobanim postupcima ekstrakcije i rotacije su zanemarivo varirala i identifikovana struktura je ostajala ista.

posljednja navedena prednost bila relevantna za naše istraživanje. Koristili smo Šmid-Lajmanovu (Schmid-Leiman) eksploratornu proceduru identifikacije bifaktorskog rješenja⁴. Tabela 2 prikazuje rezultate date procedure, koja jasno razdvaja varijabilitet opšteg i specifičnih faktora.

Kako bi kasnije analize bile uporedive, u njima smo koristili i sumacione skorove i izvedene bifaktorske skorove za po četiri varijable (opštu tendenciju ka grupnim identifikacijama i tri specifičnija vida identifikacije definisana primarnim zasićenjima). Opravdanje za tu odluku možemo pronaći u korelacijama između prostih sumacionih skorova i faktorskih skorova koji su dati na dnu Tabele 2. Očekivano, u bifaktorskom rješenju specifični faktori tek umjereno koreliraju s nadređenim faktorom, ali su i ukupno gledane konvergentne korelacije nešto niže budući da je parcijalizovana opšta zajednička varijansa koja zasićuje sve sumacione skorove. S druge strane, neponderisani sumacioni skorovi bili su praktično jednaki ($r_{min} = .97$) faktorskim skorovima koji bi bili ekstrasahovani uobičajenim postupkom faktorske analize.

Tabela 2. *Faktorska zasićenja socijalnih identifikacija i korelacije faktorskih i sumacionih skorova*

Kategorija	Matrica strukture – EFA				Bifaktorska zasićenja			
	OFI	DGI	ERI	PSI	OFI	DGI	ERI	PSI
Porodica	.64	.42	.46	.90	.57			.72
Prijatelji	.49		.34	.91	.45			.77
Etnicitet	.67	.41	.88	.34	.66		.59	
Religija	.74	.48	.91	.41	.71		.58	
Republika Srpska	.83	.63	.76	.48	.69		.35	
Bosna i Hercegovina	.49	.62	.31		.39	.49		
Balkan	.78	.86	.56	.32	.63	.59		
Evropa	.68	.87	.38	.32	.55	.67		
Svijet	.58	.62	.32	.39	.45	.43		
SS – Opšta identifikacija	.98	.78	.82	.75	.98	.37	.48	.32
SS – Državno-globalna	.81	.97	.47	.36	.79	.83	.08	-.02
SS – Etničko-religijska	.85	.54	.98	.44	.89	.06	.85	-.03
SS – Primarna	.62	.36	.39	.99	.61	.03	.08	.88

Napomene. EFA = Eksplorativna faktorska analiza. SS = Neponderisani sumacioni skor. OFI = Opšti faktoridentifikacije; ERI = Etničko-religijska identifikacija; PSI = Primarna socijalna identifikacija; DGI = Državno-globalna identifikacija. Nisu prikazana zasićenja niža od .30.

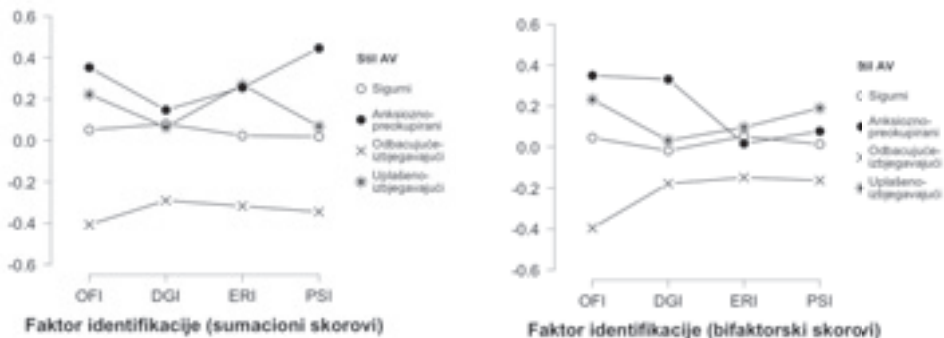
4 Postoje i konkurentne opcije kada je u pitanju eksploratorna identifikacija bifaktorske strukture (npr., vidjeti Reise, 2012). Međutim, u našem slučaju dobijeni su slični rezultati, pa smo se odlučili za prikazivanje najpopularnije procedure.

U Tabeli 3 vidimo da zaista postoje značajne veze između dimenzija afektivne vezanosti i grupnih identifikacija, ali i da su te korelacije uglavnom niske. Kako u slučaju opšteg faktora socijalne identifikacije, tako i u slučaju tri zasebna vida socijalnih identifikacija, s većim izbjegavanjem porodičnog zblizavanja smanjuju se i važnosti socijalnih identifikacija. Dodatno snižene korelacije sa specifičnim bifaktorskim skorovima ukazuju nam na to da je ta veza većim dijelom određena opštom tendencijom davanja važnosti grupnoj pripadnosti. Takav rezultat ide u prilog korespondentnog pristupa da se odnos s porodicom prenosi i na druge socijalne grupe. Nadalje, kada je u pitanju anksioznost, nalazimo pozitivnu korelaciju sa identifikacijom, mada taj obrazac nije uniforman. Naime, nešto snažnije korelacije se ponovo opažaju kada je u pitanju opšta identifikacija, kao i globalno-državna identifikacija, dok je ona praktično nepostojana kada je u pitanju etničko-religijska ili primarno socijalna identifikacija – što je naročito vidljivo kada se u obzir uzmu bifaktorski skorovi za specifične faktore.

Putem moderacionih regresionih analiza ispitivali smo da li postoje eventualni multiplikativni efekti izbjegavanja i anksioznosti u porodičnom vezivanju na socijalne identifikacije, ali ni za jednu od varijabli nismo dobili ni približno značajne efekte ($p > .15$ za sve varijable). Uz to smo, iako postoje izvjesni dokazi da je dimenzioni pristup opravdaniji kada se afektivna vezanost operacionalizuje putem upitničke samoprocjene (Fraley, Hudson, Hefferman, i Segal, 2015), podatke analizirali i putem tipološkog pristupa afektivnoj vezanosti, budući da se time mogu steći dodatni uvidi u eventualni kombinovani efekat dimenzija. Kao granične skorove za operacionalizaciju stilova koristili smo teorijske srednje vrijednosti skala izbjegavanja i anksioznosti (3.0) kako bismo ispitanike podijelili u četiri tipa: sigurni (niska anksioznost i nisko izbjegavanje, 56,3% uzorka), odbacujući (niska anksioznost i visoko izbjegavanje, 22,8%), anksiozno-preokupirani (visoka anksioznost i nisko izbjegavanje, 11,4%) i uplašeno-izbjegavajući obrazac (visoka anksioznost i visoko izbjegavanje, 6,8%). *Slika 1* prikazuje razlike u prosjecima važnosti socijalnih identifikacija u zavisnosti od stila vezanosti. Vidljivo je da – sa blažim odstupanjima – postoji sljedeći opadajući niz afektivnih stilova u pogledu identifikacija: preokupirani > uplašeno-izbjegavajući > sigurni > odbacujući. Najprimjetniji efekat je dobijen kada je u pitanju opšta grupna identifikacija ($F(3, 298) = 6.13, p < .001, \eta^2 = .06, BF_{10} = 66.1$)⁵. Sa *Slike 1* očito je da se posebno izdvaja odbacujući stil. Razlike u prosjecima između odbacujućeg i preokupiranog stila dostižu i vrijednosti od 0.80 na skali standardnih skorova, što se može tumačiti kao velika razlika. Kada su u pitanju razlike među specifičnim faktorima dobi-

5 Rezultati su skoro podudarni kada se razmatra generalni faktor identifikacije u kontekstu bifaktorskog modela ($F(3, 298) = 6.08, p < .001, \eta^2 = .06, BF_{10} = 48.7$). Zanimljivo je i to da, kada se za kriterijum objašnjenja varijanse uzme koeficijent determinacije modela, za analize stilova se dobijaju nešto veće vrijednosti nego za dimenzione modele, čak i one koji dodatnu uključuju moderatorski efekat, bez obzira na kriterijsku varijablu koja se analizira.

jenim bifaktorskom analizom, razlike su niže ali su i dalje primjetne. Nažalost, relativno mali uzorci unutar podgrupa su za posljedicu imali prenisuku statističku snagu da bi uočene razlike među stilovima mogle biti statistički detektovane nakon korekcija za višestruka poređenja. Konačno, treba napomenuti i to da su „preokupirani ispitanici” imali vidno nižu varijabilnost identifikacija u odnosu na ostale grupe, što znači da su ti ispitanici bili međusobno sličniji u pogledu relativno visoke sklonosti ka socijalnim identifikacijama.

Slika 1. Intenzitet socijalne identifikacije u zavisnosti od stila afektivne vezanosti. Oznake prikazuju aritmetičke sredine na standardnoj z-skali. OFI = opšti faktor identifikacije; DGI = državno-globalna identifikacija; ERI = etničko-religijska identifikacija; PSI = primarna socijalna identifikacija.

Tabela 3. Korelacije socijalnih identifikacija sa dimenzijama porodične afektivne vezanosti i percipiranog ponašanja majke i oca

Varijabla	Sumacioni skorovi				Bifaktorski skorovi			
	OFI	DGI	ERI	PSI	OFI	DGI	ERI	PSI
Izbjegavanje	-.16	-.12	-.13	-.14	-.15	-.03	-.08	-.09
Anksioznost	.14	.17	.04	.08	.14	.14	.00	.02
Majka – podrška	.14	.15	.06	.14	.14	.10	-.01	.10
Majka – kontrola	.02	.04	-.01	-.02	.03	.07	.00	-.05
Majka – popustljivost	.13	.10	.13	.07	.14	.06	.09	.00
Otac – podrška	.15	.15	.07	.14	.14	.13	-.02	.09
Otac – kontrola	.01	-.01	.04	-.03	.04	.01	.07	-.07
Otac – popustljivost	.05	.06	.07	-.02	.06	.04	.05	-.05

Napomene. OFI = opšti faktor identifikacije; ERI = etničko-religijska identifikacija; PSI = primarna socijalna identifikacija; DGI = državno-globalna identifikacija. Broj ispitanika je varirao od 265 do 304. Sve korelacije od .12 i veće bile su statističke značajne na nivou .05 i označene su podebljanim fontom. Sve korelacije od .15 i veće imale su Bejsov (Bayes) faktor veći od 3.0. Spirmenove (Spearman) rang korelacije daju veoma slične rezultate, što znači da na dobijene korelacije efekat nisu imali ekstremni podaci.

Tabela 3 prikazuje i korelacije identifikacionih varijabli sa tri dimenzije percepcije roditeljskih ponašanja. Vidljivo je da je veća podrška roditelja povezana s većom identifikacijom sa socijalnim grupama i to naročito sa opštom, te državnom-globalnom, u manjoj mjeri s primarnom, a zanemarivo sa etničko-religioznom. Dok za restriktivnu kontrolu nisu dobijeni sistematski efekti, oni su u izvjesnoj mjeri dobijeni za roditeljsku popustljivost – i to naročito za popustljivost majke kada je u pitanju opšta sklonost identifikacijama, ali i u maloj mjeri za etničko-religioznu identifikaciju. Ipak, potrebno je naglasiti da su sve korelacije sa grupnim identifikacijama – uključujući tu i one koje se tiču dimenzija afektivnog vezivanja–bile niskog intenziteta, te da je maksimalni dostignut Bejsov faktor bio 6.9 (za $r = .17$ između anksioznosti i državno-globalne identifikacije), što je, prema nekim deskriptivnim klasifikacijama, ispod praga snažnih dokaza (npr., Jarosz i Wiley, 2014; Wetzels i Wagenmakers, 2012).

U finalnoj analizi smo putem linearne regresione analize istražili u kojoj mjeri se zajednički preklapaju dimenzije vezivanja i percepcije roditeljskog vaspitnog ponašanja sa socijalnom identifikacijom, odnosno koje bi varijable među njima bile najprediktivnije. Na ovom mjestu treba naznačiti da korelacije među prediktorima nisu bile previsoke ($r_{max} = -.61$ između izbjegavanja i podrške majke), te da nisu uočeni značajni efekti ekstremnih skorova i nelinearnosti na koeficijente korelacija. Kao presudnu mjeru preferencije varijabli koje su odabrane u finalne modele prikazane u Tabeli 4 koristili smo Bejsov faktor, pri čemu je nulti model (model bez prediktora) direktno upoređivan sa svim mogućim aditivnim modelima sačinjenim od ukupno osam prediktora⁶ (ukupno 255 modela za svaku od zavisnih varijabli). Tabela 4 prikazuje da su mjere afektivne vezanosti prediktivnije nego mjere roditeljskog ponašanja, da se izbjegavanje nalazi u pet značajnih modela, te da je anksioznost prisutna u četiri značajna modela. Majčinska kontrola je jedina od varijabla iz seta varijabli vezanih za percepciju roditeljske kontrole koja se pojavljuje među statistički odabranim modelima, međutim radi se o modelu koji je, ukupno gledano, zanemariv, na šta ukazuju sve korištene mjere (p , BF , R^2). Varijable vezane za roditeljsku podršku nisu zadržane u modelima usljed preklapanja s jačim prediktorom, izbjegavanjem ($r_{majka} = -.61$; $r_{otac} = -.45$). Sve u svemu, uzimajući u obzir i korelacione i regresione rezultate, možemo reći da smo za opšti aspekt socijalne identifikacije, kao i za globalnije vidove identifikacije, prikupili dokaze o njihovoj sistematskoj povezanosti s porodičnim odnosima. S druge strane, kada su u pitanju etničko-religijska i, posebno zanimljivo, primarnosocijalna identifikacija, naši nalazi su inkonkluzivni što upućuje na neophodnost daljeg ispitivanja povezanosti ovih fenomena.

6 Usljed relativno malih poduzaraka i problema kolinearnosti koji bi nastali kada bi se izvedene kategoričke varijable uvrstile u isti model sa izvornim dimenzijama, stil afektivnog vezivanja nismo uzimali u obzir u ovoj analizi.

Tabela 4. Rezultati odabranih regresionih modela

Varijabla	Sumacioni skorovi				Bifaktorski skorovi			
	OFI	DGI	ERI	PSI	OFI	DGI	ERI	PSI
Izbjegavanje (β)	-.18	-.15	-.13	-.14	-.17	-	-.07	-
Anksioznost (β)	.15	.19	-	-	.16	.14	-	-
Majka – kontrola (β)	-	-	-	-	-	-	-	-.05
R ²	.05	.05	.02	.02	.05	.02	.01	.00
BF ₁₀	47.5	56.8	1.1	2.5	37.3	2.3	0.4	0.6
p	.001	<.001	.024	.017	.001	.013	.203	.346

Napomene. β = standardizovani regresioni koeficijent. OFI = opšti faktor identifikacije; ERI = etničko-religijska identifikacija; PSI = primarna socijalna identifikacija; DGI = državno-globalna identifikacija. BF_{10} = Bejsov faktor koji predstavlja omjer vjerovatnosti datog modela naspram nultog modela.

Diskusija

Kao prvo, rezultati našeg istraživanja pokazali su da se naši ispitanici najviše identifikuju sa bliskim socijalnim grupama, kao što su porodica i vršnjaci, zatim sa religijskom i etničkom grupom, a nešto manje sa državnim i drugim globalnijim socijalnim identitetima. Ta zastupljenost socijalnih identifikacija u skladu je sa aktuelnom društvenom situacijom koja postoji u etnički podijeljenoj Bosni i Hercegovini (BiH). Narodi u BiH koji nisu većinski obično veliko uporište svog socijalnog identiteta baziraju na etničkom ili religijskom identitetu, što se naročito pokazuje na teritoriji na kojoj državna etnička manjina čini etničku većinu, a u našem slučaju je to situacija na prostoru Republike Srpske (Turjačanin, Dušanić, i Lakić, 2017).

Drugi bitan nalaz je vezan za evidentiranje hijerarhijske strukture grupne identifikacije mladih na našem području. S jedne strane, dobili smo relativno očekivane rezultate faktorisanja grupa s kojima se mladi identifikuju: jedan klaster čine primarne grupe socijalizacije s kojima osoba ostvaruje duboke interpersonalne veze (porodica i krug prijatelja), drugi klaster predstavlja apstraktniju grupu gdje su poveznice etnicitet i religijska pripadnost (kao i pripadnost entitetu) koji se na našem prostoru u velikoj mjeri poistovjećuju⁷, dok treći klaster čini identifikacija sa još apstraktnijom grupom koja potpuno nadilazi granice etniciteta i konfesije (multietnička država, region, Evropa, čovječanstvo). Veoma zanimljiv nalaz je da čak i uslovno suprotstavljeni klasteri – odnosno suprotstavljene pojedinačne identifikacije kao što su važnost

7 Prema podacima sa zvaničnog popisa u Republici Srpskoj iz 2013. godine (Republički zavod za statistiku, 2016, <http://rzs.rs.ba/front/article/2363/>), može se procijeniti da preklapanje pri samokategorizaciji etniciteta i vjeroispovjesti (npr., Srbin i pravoslavne vjeroispovjesti) prelazi 95%.

etniciteta i države u kojoj je dati etnicitet manjinski – stoje u pozitivnoj vezi, te da naši podaci daju potporu za postojanje opšte identifikacione dimenzije, odnosno tendencije da se pripadnost grupama doživljava kao važna. Takva dimenzija bi mogla biti srodna konceptu kolektivnog samopoštovanja (Luh-tanen i Crocker, 1992) i objašnjiva je motivatorima vezanosti za referentne grupe koje navodi Hog (Hogg, 2006).

Nadalje, rezultati su potvrdili našu uopštenu hipotezu da između socijalnoidentifikacionih varijabli i dimenzija porodičnog afektivnog vezivanja postoje izvjesne veze, mada one nisu snažne. Kada je u pitanju dimenzija izbjegavanja, smjer korelacije je očekivan: što osoba više izbjegava zblizavanja unutar porodice, težiće da više izbjegava i socijalne identifikacije. Ta korelacija je naročito logična u slučaju identifikacije s primarno-socijalizacijskom grupom u koju je uvrštena i porodica. Međutim, čak i tada te veze nisu snažne, bilo da se tretira zajednički faktor, bilo pojedinačne identifikacije (odnosno zasebne identifikacije s porodicom i prijateljima, gdje su korelacije s porodicom tek blago više od onih dobijenih za dati faktor). Mada se slab intenzitet korelacija može dijelom objasniti niskom varijabilnošću mjere identifikacije s porodicom (čak 82,2% ispitanika vidi svoju porodicu kao prilično ili veoma važnu, dok samo 10,5% njih vidi porodicu kao nevažnu ili od malog značaja), čak i u kategorijama onih koji smatraju porodicu visoko važnom uočena je značajna varijabilnost na dimenzijama izbjegavanja i anksioznosti, što upućuje na to da dimenzije vezanosti i važnost identifikacije nisu ekvivalentni konstrukti, iako imaju identičnu ciljnu grupu.

Sve u svemu, naši rezultati ukazuju na kompleksniji mehanizam odnosa porodične afektivne vezanosti i socijalnih identifikacija. Kao prvo, čini se da se odlučujući prenos porodičnih odnosa dešava na nivou opšteg vrednovanja grupne pripadnosti. U toj vezi anksioznost korelira pozitivno sa identifikacijom, a izbjegavanje negativno. Kada su u pitanju korelacije sa specifičnim faktorima identifikacije – za koje su posebno zanimljive korelacije sa bifaktorskim skorovima – one su nešto niže i može se reći da postoji blagi diferencijalni efekat gdje povišena anksioznost pozitivno korelira sa apstraktnijim grupama kao što su multietnička država, Evropa, Balkan i čovječanstvo, dok povišeno izbjegavanje dodatno negativno korelira s primarnim socijalnim grupama, odnosno sa etničko-religijskom identifikacijom.

Kompleksnost mehanizma se očituje i kroz tipološki izvedenu analizu. Ispitanici sa anksiozno-preokupiranim, ali i uplašeno-izbjegavajućim stilom, pokazuju nešto više identifikacije od sigurnih. S druge strane, „odbacujuće-izbjegavajući ispitanici” imaju vidno niže identifikacije. Dati nalaz nam sugerše postojanje izvjesnog moderatorskog efekta među dvjema dimenzijama kada su u pitanju grupne identifikacije. Istina, taj moderatorski efekat nismo

uspjeli detektovati moderacijskom regresionom analizom, međutim radi se o analizi za koju je poznato da iz više razloga može imati nisku statističku snagu, za šta je jedini univerzalni lijek postojanje većih uzoraka (Aguinis, 1995; Aguinis i Stone-Romero, 1997). Mada isti autori upozoravaju da prisilno kategorisanje (npr., dihotomozacija dimenzionih varijabli koju smo i mi poduzeli) obično ima dodatan negativan efekat na statističku snagu provjere moderacije, u našem slučaju su se, ipak, razlike vidljivije izdvojile kada smo koristili tipološki pristup. Čini se da je ključni razlog za to viša specifičnost odbacujuće-izbjegavajućeg obrasca u kontekstu grupnih identifikacija koja ne prati jednostavne kombinovane linearne efekte između dimenzija afektivne vezanosti. Taj rezultat dodatno ukazuje na relevantnost hipoteze o izbjegavanju kao odbrambenom mehanizmu, putem kojeg pojedinci pokušavaju da se zaštite od nekog novog odbacivanja od strane drugih pojedinaca ili grupa (Carvalho i Gabriel, 2006).

Kada je u pitanju veza s percipiranim roditeljskim ponašanjima, pronađeno je da je veća podrška majki i očeva pozitivno povezana sa: opštim faktorom identifikacije, većom identifikacijom sa užim socijalnim krugom, ali i većom državno-globalnom identifikacijom. Takve veze ne čude s obzirom da je roditeljska podrška relativno visoko negativno povezana sa izbjegavanjem porodičnih odnosa, te ista objašnjenja važe i u tom slučaju. Međutim, interesantno je da je veća podrška majki i očeva nešto više pozitivno povezana s većom državno-globalnom identifikacijom nego što je to izbjegavanje. Imajući u vidu da je u Republici Srpskoj veće težište identifikacija na etničkom i religijskom identitetu, moguće je da su u uslovima veće podrške roditelja zadovoljene potrebe za sigurnošću, te se stvaraju otvoreniji kanali za globalnije identifikacije. Evidentirani su i blagi efekti popustljivosti, naročito majčine, na ukupnu tendenciju ka identifikacijama, ali i na etničko-religijsku identifikaciju. Neznatni efekti koje smo dobili trebalo bi da se provjere u novim studijama.

Svjesni smo i nekoliko ograničenja našeg istraživanja. Kao prvo, iako smo imali umjereno velik uzorak – sa statističkom snagom od 0.95 za detekciju populacione korelacije od .20 – u kontekstu istraživanja u Bosni i Hercegovini bilo bi poželjno ispitati i druge etničke grupe i njihove identifikacije kako bi se provjerilo da li dati odnosi važe unutar svih grupa. Takođe, mnogo veći uzorak bio bi neophodan za donošenje konačnog suda o eventualnoj prednosti tipološkog pristupa nad dimenzionim pristupom koji bi koristio moderatorsku regresionu analizu. Nadalje, više uvida u ustanovljene veze zasigurno bismo dobili da smo osim upitnika samoprocjene koristili i druge tehnike prikupljanja metoda. Tu naročito mislimo na kvalitativne metode (npr., vođenje intervjuva nakon namjernog uzorkovanja kojim se odabiraju najtipični-

ji predstavnici identifikacionih obrazaca) i eksperimentalne metode kojima bi se u nacrt uvele relevantne varijable (npr., osjećanje ugroženosti/prijetnje analogno istraživanjima Mikulincer i Shaver, 2003; Crisp i sar., 2009). Pogotovo je bitno koristiti druge metode istraživanja jer i dalje postoji mogućnost da je određeni dio zajedničke varijanse identifikacije sa grupama plod stila odgovaranja, što može uticati na faktorsku strukturu (vidjeti npr., Rammstedt i Farmer, 2013). Uz to, i operacionalizacije koje smo mi koristili imaju svoje kompleksnije i sadržajnije alternative. Konačno, mi smo ovim radom ispitali opštije dimenzije porodične afektivne vezanosti, a moguće je ispitivati i vezanost za konkretne pojedinačne grupe – što je bio predmet ranijih istraživanja (npr., Smith i sar., 1999).

Bez obzira na navedena ograničenja, možemo reći da smo našim istraživanjem potvrdili osnovnu hipotezu da postoji izvjesna korespondentna, prije nego kompenzatorska veza između porodičnih odnosa i identifikacija sa socijalnim grupama. Snage te povezanosti nisu velike, ali su primjetne i upotrebom bifaktorske analize uvidjeli smo da bi većim dijelom ta povezanost bila određena prenosom porodičnih odnosa na opštu dimenziju identifikacije sa društvenim grupama. To je najprimjetnije u slučaju dimenzija izbjegavanja i anksioznosti, međutim zanimljivo je i to da uprkos statističko-metodološkim preporukama za tretiranje afektivne vezanosti kao sklopa dimenzionih konstrukata, još uvijek treba razmotriti upotrebu tipološkog pristupa, budući da bi on mogao dodatno doprinijeti razumijevanju odnosa sa eksternim varijablama.

U svakom slučaju, naš rad doprinosi povezivanju razvojne i socijalne psihologije. U narednim istraživanjima bilo bi interesantno ispitati i da li neke crte ličnosti moderiraju relacije između porodičnih odnosa i socijalnih identifikacija. Takođe, imajući na umu da su identifikacije s većim društvenim grupama u velikoj mjeri zasićene i ideološkim sadržajima (Majstorović i Turjačanin, 2013; Turjačanin, Dušanić, i Lakić, 2017), imalo bi smisla ispitati i moderatorske efekte varijabli ideološke, odnosno političke orijentacije ispitanika u lokalnom kontekstu. Uključivanje moderatorskih varijabli bi moglo otkriti i snažnije veze između porodičnih varijabli i socijalnih identifikacija, jer je sigurno da se u teškim situacijama potreba za sigurnošću i bliskošću najčešće zadovoljava kroz pripadnost i podršku u interpersonalnim odnosima, a naročito u porodici. Takođe, reakcije i vrijednosti unutar porodice mogu uticati na grupne identifikacije i, uopšte, na percepciju širih socijalnih grupa. Stoga vjerujemo da bi u budućnosti imalo smisla tragati za integrativnijom teorijom koja bi povezala socijalne i grupne procese sa razvojnim konstruktima poput afektivne vezanosti i roditeljskih ponašanja.

Reference

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D., & Sanford, R. (1950). *The Authoritarian Personality*. New York: John Wiley & Sons.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Aguinis, H. (1995). Statistical power with moderated multiple regression in management research. *Journal of Management*, 21(6), 1141–1158.
- Aguinis, H., & Stone-Romero, E. F. (1997). Methodological artifacts in moderated multiple regression and their effects on statistical power. *Journal of Applied Psychology*, 82(1), 192.
- Bartholomew, K., & Horowitz, L.M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6, 226–244.
- Barber, B. K., Stolz, H. E., Olsen, J. A., Collins, W. A., & Burchinal, M. (2005). Parental support, psychological control, and behavioral control: Assessing relevance across time, culture, and method. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 70(4), 1–147.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497–529.
- Benson, J. E., & Johnson, M. K. (2009). Adolescent family context and adult identity formation. *Journal of Family Issues*, 30(9), 1265–1286.
- Boccatto, G., & Capozza, D. (2011). Attachment styles and social groups: Review of a decade. *Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology*, 18, 19–30.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss, Vol. 1: Attachment*. Attachment and Loss. New York: Basic Books.
- Canivez, G. L. (2016). Bifactor modeling in construct validation of multifaceted tests: Implications for understanding multidimensional constructs and test interpretation. In K. Schweizer & C. DiStefano (ur.), *Principles and methods of test construction: Standards and recent advancements* (str. 247–271). Gottingen, Germany: Hogrefe.
- Carvalho, M., & Gabriel, S. (2006). No man is an island: The need to belong and dismissing avoidant attachment style. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32, 697–709.
- Crisp, R. J., Farrow, C. V., Rosenthal, H. E. S., Walsh, J., Blisset, J., & Penn, N. M. K. (2009). Interpersonal attachment predicts identification with groups. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45, 115–122.
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487.
- Fraley, R. C., Hudson, N. W., Heffernan, M. E., & Segal, N. (2015). Are adult attachment styles categorical or dimensional? A taxometric analysis of general and relationship-specific attachment orientations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109(2), 354.

- Freud, S. (1922). *Group psychology and the analysis of the ego*. London: Hogarth Press.
- Fromm, E. (1942). *The Fear of Freedom. English* (str. 257). London: Routledge & Kegan Paul.
- Hogg, M. A. (2006). Social Identity Theory. In P. J. Burke (ur.), *Contemporary social psychological theories* (str. 111–136). Stanford University Press.
- Jarosz, A. E., & Wiley, J. (2014). What are the odds? A practical guide to computing and reporting Bayes factors. *The Journal of Problem Solving*, 7, 1–8.
- Juang, L., & Syed, M. (2010). Family cultural socialization practices and ethnic identity in college-going emerging adults. *Journal of Adolescence*, 33, 347–354.
- Kamenov, Ž., & Jelić, M. (2003). Validacija instrumenta za mjerenje privrženosti u različitim vrstama bliskih odnosa: Modifikacija Brennanova Inventara iskustava u bliskim vezama. *Suvremena psihologija*, 6(1).
- Kestenbaum, R., Farber, E. A., & Sroufe, L. A. (1989). Individual differences in empathy among pre-schoolers: Relation to attachment history. *New Directions for Child Development*, 44, 51–64.
- Keresteš, G., Brković, I., Kuterovac Jagodić, G. & Greblo, Z. (2012). Razvoj i validacija upitnika roditeljskog ponašanja. *Suvremena psihologija*. 15, 23–42.
- Loeber, R., Drinkwater, M., Yin, Y., Anderson, S. J., Schmidt, L. C., & Crawford, A. (2000). Stability of family interactions from ages 6 to 18. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28, 353–369.
- Majstorović, D., & Turjačanin, V. (2013). *Youth Ethnic and National Identity in Bosnia and Herzegovina: Social Science Approaches*. London: Palgrave Macmillan.
- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2005). Attachment security, compassion and altruism. *Current Directions in Psychological Science*, 14, 34–38.
- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2001). Attachment theory and intergroup bias: Evidence that priming the secure base schema attenuates negative reactions to outgroups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 97–115.
- Morey R. D., & Rouder, J. N. (2015). BayesFactor: Computation of Bayes Factors for Common Designs. R package version 0.9.12–2. <https://CRAN.R-project.org/package=BayesFactor>
- R Core Team (2017). *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. URL <http://www.R-project.org/>.
- Rammstedt, B., & Farmer, R. F. (2013). The impact of acquiescence on the evaluation of personality structure. *Psychological Assessment*, 25(4), 1137.
- Reise, S. P. (2012). The rediscovery of bifactor measurement models. *Multivariate behavioral research*, 47(5), 667–696.
- Revelle, W. (2017). psych: Procedures for Personality and Psychological Research, Northwestern University, Evanston, Illinois, USA, <https://CRAN.R-project.org/package=psych> Version=1.7.8.
- Rom, E., & Mikulincer, M. (2003). Attachment theory and group processes: The association between attachment style and group-related representations, goals, memories, and functioning. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 1220–1235.

- Sabatier, C. (2008). Ethnic and national identity among second-generation immigrant adolescents in France: The role of social context and family. *Journal of Adolescence*, 31(2), 185–205.
- Smith, E. R., Murphy, J., & Coats, S. (1999). Attachment to groups: Theory and measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 94–110.
- Sochos A. (2014) Attachment and Social Groups. U *Attachment Security and the Social World*. Palgrave Macmillan, London
- Stefanović–Stanojević, T. (2005). Emocionalni razvoj ličnosti: Niš: Prosveta
- Stefanović–Stanojević, T. (2011). Afektivna vezanost: razvoj, modaliteti i procena. Niš: *Filozofski fakultet*.
- Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories. Human groups and social categories (Vol. 18)*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information*, (13), 65–93.
- Turjačanin, V., Dušanić, S. i Lakić, S. (2017). *Složeni socijalni identiteti u Bosni i Hercegovini*. Banja Luka: Filozofski fakultet, Univerzitet u Banjaluci.
- Turner, J. C. (1982). Toward a cognitive redefinition of the social group. In H. Tajfel (Ed.), *Social identity and intergroup relations* (pp. 15–40). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Wetzels, R., & Wagenmakers, E. J. (2012). A default Bayesian hypothesis test for correlations and partial correlations. *Psychonomic bulletin & review*, 19, 1057–1064.

The Relationship of Social Identifications of Youth and Family Attachment and Parental Behaviour

Srđan Dušanić, Siniša Lakić, Vladimir Turjačanin

University of Banjaluka, Faculty of Philosophy

Although there is a plethora of studies on the dynamics of social identifications, we found only a few which associate this dynamics with the perceived family relationships. This lack of knowledge has motivated us to explore the extent to which social identifications are associated with family attachment and the perception of parental behaviour.

We conducted our study on a sample of 325 young people (58% females) of the Serbian ethnicity from the Republic of Srpska. The participants were secondary school students and university students (aged 16 to 25). Social identifications were measured by the question: "To what extent is belonging to the following group important to you?", with nine target groups provided: the family, friends, ethnicity, religion, Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina, the Balkans, Europe, mankind/humanity. In addition to the questions related to demographic variables, the battery comprised the modified, family-targeted version of the Experiences in Close Relationship Inventory scale, with the subscales of anxiety and avoidance (Kamenov & Jelić, 2003) and the questionnaire of fathers' and mothers' parental behaviour with the dimensions of parental support, restrictive control, and permissiveness (PBQ29; Keresteš, Brković, Jagodić & Greblo, 2012).

Exploratory factor analysis of social identifications yielded a hierarchical factor structure with three lower-order factors we labelled as ethno-religious identification, global social identification and identification with primary social groups. We observed only weak correlations of the family-related variables with social identifications. In particular, we found that attachment variables (anxiety positively and avoidance negatively) could be considered as the predictors of different social identifications. We discuss our findings in light of the previous research.

Key words: social identifications, family attachment, parental behaviours, youth.